

International
Center for Science
and Social
Transformation

COLLECTIVE MONOGRAPH

INNOVATIONS IN SCIENCE AND
EDUCATION: FROM THEORETICAL
FOUNDATIONS TO PRACTICAL IMPACT

www.isst.co.ua

The collective monograph is a scientific and practical publication containing scientific articles by Doctors and Candidates of Sciences, Doctors of Philosophy and Arts, postgraduate students, applicants for higher (professional pre-higher) education, student researchers and practical worker from European and other countries. The articles contain research that reflects current processes and trends in the development of world science.

Recommended for printing and publication on the Internet
(Decision № 21-2026/1)
www.isst.co.ua

Published by Staten House
www.statenhouse.com

©Text Copyright 2026 by the International Center for Science and Social Transformation (isst.co.ua) and authors.

©Cover art: International Center for Science and Social Transformation (isst.co.ua).

©All rights reserved. Printed in the United States of America. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. When using and borrowing materials, reference to the publication is required.

Reviewers: Olena ARSHA, Maksym KAISTRO

The texts of scientific materials are published in the author's version with minor corrections (without changing the meaning). The authors and their supervisors are responsible for the accuracy of the information provided.

UDC 001.1

ISBN – 979-8-90514-375-5

The materials are approved by the
scientific and metrological base:

ISBN 979-8-90514-375-5

9 798905 143755

Кравченко Петро Анатолійович

Доктор філософських наук, професор

Полтавський національний педагогічний університет імені

В.Г. Короленка

Блоха Ярослав Євгенійович

Кандидат філософських наук, доцент

Національний університет «Полтавська політехніка імені

Юрія Кондратюка»

ЕТИКА ВРАЗЛИВОСТІ ЯК ОНТОЛОГІЧНА УМОВА РЕЗИЛІЄНТНОСТІ

Сучасний стан українського суспільства, яке впродовж більше десяти років перебуває в умовах збройної агресії, а з 24 лютого 2022 року – у стані повномасштабної війни, ставить перед філософією питання щодо природи людини, меж її витривалості та моральних засад існування в умовах крайньої небезпеки, адже саме філософська рефлексія даних явищ здатна осмислити те, що переживають щоденно мільйони громадян: страх, втрату, біль, але водночас і незламність, солідарність, любов до Батьківщини. Людина, поставлена перед обличчям смерті, перед щоденним вибором між відчаєм та продовженням буття, між втечею й відповідальністю, – ця людина є не абстракцією філософської антропології, а конкретною особистістю, яка потребує не лише практичної допомоги, а й смислового, морального орієнтування.

У даному контексті особливої філософської ваги набувають поняття вразливості та резилієнтності. Перше тривалий час сприймалося переважно як дефіцит, слабкість, стан, якого належить уникати або долати. Культура, що ідеалізує силу, незалежність та самодостатність, схильна відводити вразливість у сферу приватного й навіть соромного – того, що не прийнято виставляти напоказ і про що не прийнято говорити у публічному просторі. Друге поняття – резилієнтність – навпаки, ототожнювалося з силою, стійкістю, здатністю «повертатися» до попереднього стану після потрясіння, з пружністю матеріалу,

що після деформації відновлює свою вихідну форму. Власне термін «резиліентність» прийшов у психологію саме з фізики та матеріалознавства й на початкових етапах концептуалізації нерідко зберігав механістичний відтінок, тобто передбачав повернення до вихідного стану, а не якісну трансформацію суб'єкта¹.

Однак повномасштабна війна змусила переглянути та поглибити ці усталені інтерпретації. Вразливість виявляється невід'ємною онтологічною характеристикою людського буття – не патологією, що підлягає виправленню, а тим самим підґрунтям, на якому виростає справжня людська моральність. Резиліентність, своєю чергою, постає не просто психологічною властивістю, і навіть не лише здатністю відновлюватися до попереднього стану, – вона є глибоко моральною позицією особистості й суспільства, здатністю зберігати та примножувати людську гідність, смисл і здатність до дії навіть тоді, коли зовнішні обставини руйнують звичний порядок речей. У такому розумінні вразливість та резиліентність виявляються не протилежностями, а двома сторонами єдиного антропологічного й морального феномену. Осмислення даного феномену є нагальним завданням сучасної соціальної філософії, яка не може залишатися осторонь від доленосних питань, що ставить перед кожним із нас нинішня доба.

Стратегія сучасного вітчизняного державотворчого процесу передбачає розбудову відкритого суспільства, заснованого на повазі до людської гідності, свободи і справедливості. Цей процес, однак, неможливий поза формуванням відповідної моральної культури – культури, яка визнає вразливість кожного й водночас підтримує здатність кожного до самовідновлення і творчої участі у спільному житті. Саме тому аналіз етичних засад вразливості та резиліентності в умовах повномасштабної війни є не лише академічно значущим, а й суспільно необхідним.

---

¹ Лазос Г. П. Резильентність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія. 2018. Вип. 14. С. 26–64.

Саме тому метою цієї розвідки є здійснити філософсько-етичне осмислення вразливості як конститутивної онтологічної умови можливості резиліентності, розкриваючи їхню діалектичну єдність як морально-антропологічного феномену в умовах повномасштабної війни, з опорою на традиції української філософії, передусім на вчення Григорія Сковороди.

Будь-яка серйозна розмова про людину, яка переживає воєнне лихоліття, повинна розпочинатися із визнання фундаментального факту: людина є істотою вразливою. Вразливість тут розуміється не як психологічна слабкість і не як тимчасовий стан, що потребує лікування чи подолання, – це онтологічна характеристика людського існування, закладена в саму його природу. Людина смертна, залежна від інших, здатна страждати і любити – і саме ця здатність страждати є одночасно і джерелом її гідності, і підґрунтям її моральності. Той, хто не здатний страждати, не здатний і по-справжньому турбуватися про інших, адже без вразливості немає ані любові, ані справедливості, ані солідарності. Проте саме здатність до переживання болю й тривоги є тим психологічним підґрунтям, на якому формується емпатія та готовність до взаємодопомоги – без визнання власної вразливості неможливе й розпізнавання вразливості іншого².

В умовах повномасштабної війни вразливість набуває граничного, екзистенційного вираження. Щоденна загроза фізичному існуванню, руйнування звичного світу і звичного порядку речей, втрата близьких, вимушене переміщення, невизначеність майбутнього, – все це зводить людину до стану крайньої незахищеності. Але саме тут, на межі існування, відкривається щось принципово важливе і несподіване: вразливість не знищує людської гідності – вона її виявляє і оголює у всій силі та глибині. Той, хто плаче над загиблим, хто тремтить від страху і все одно лишається на своєму місці, хто переживає горе і продовжує жити та допомагати іншим, – цей чоловік чи ця жінка є живим свідченням того, що людська моральність народжується не з невразливості, а всупереч вразливості й кризь неї. Сучасні дослідження засвідчують, що з-поміж

---

² Чиханцова О. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. Київ: Талком, 2021. 319 с.

людей, які зберегли психологічну стійкість в умовах воєнного конфлікту, переважна більшість не заперечувала власного страху та горя, а, навпаки, відкрито визнавала їх і шукала підтримки у найближчому оточенні³.

Класична ліберальна суб'єктивність, заснована на ідеалі автономного, самодостатнього та раціонального індивіда, тривалий час ховала вразливість за фасадом сили і незалежності. Ця настанова виявилася не лише хибною, але й небезпечною: суспільство, що не вміє визнавати й підтримувати вразливість своїх членів, рано чи пізно виявляється неспроможним перед обличчям справжніх випробувань. Натомість суспільство, яке навчилося говорити про своє горе вголос, яке виробило практики взаємної підтримки і визнання, – таке суспільство демонструє значно вищу колективну стійкість. Підтвердженням цьому є пряма кореляція між рівнем соціальної підтримки, яку отримує людина, та її здатністю зберігати психологічне здоров'я в умовах воєнного стресу⁴. Безпрецедентна хвиля взаємодопомоги, волонтерства та громадської солідарності, що піднялася після 24 лютого 2022 року, стала можливою саме тому, що мільйони людей, не приховуючи власного болю, звернулися до болю інших.

Важливим є і те, що вразливість має виразний суспільний вимір. Не лише окремі особистості, але й цілі спільноти, міста, регіони є вразливими – і ця колективна вразливість потребує не замовчування, а визнання та колективної відповіді. Етика вразливості, отже, є не лише індивідуальною етикою турботи про себе, але і суспільною етикою взаємного визнання і відповідальності, що конститує саму тканину громадянського суспільства.

Тут доречно і необхідно звернутися до кордоцентричної традиції вітчизняної філософської думки – не як до декоративного елемента, а як до живого духовного ресурсу, що допомагає осмислити природу людської вразливості та стійкості у їхній єдності. Г. Сковорода, якого по праву вважають

---

³ Медянова О. В., Дворніченко Л. Л., Любіна Л. А. Психологічна резильєнтність особистості в умовах війни. Перспективи та інновації науки. Серія: Психологія. 2023. № 10(28). С. 601–611.

⁴ Калка Н., Бліхар В., Цивінська М., Кузо Л., Марчук А., Католик Г. Аналіз особливостей та компонентів резильєнтності людей, які переживають військову агресію проти України. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 2022. Vol. 13, Issue 3. P. 320–339.

засновником та родоначальником української класичної філософії, бачив у серці не просто орган почуттів і не лише метафору внутрішнього світу, а справжній центр людської особистості, місце, де зустрічаються розум і воля, знання і любов, скінченність та прагнення до нескінченного.

Серце у Г. Сковороди – це «істинна людина», онтологічний суб'єкт, здатний розпізнати свій «сродний» шлях серед хаосу зовнішніх обставин. У своїх трактатах мислитель наголошував: «Філософія, або любов до мудрості, спрямовує все коло справ своїх на той кінець, щоб дати життя нашому духові, благородство серцю, світлість думкам, як голові всього. Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, то все світле, блаженне, веселе. Оце є філософія»⁵. Це визначення філософії як справи серця, а не лише розуму є принциповим: воно означає, що справжнє людське буття і справжня людська стійкість коріняться не в холодному раціональному розрахунку, а у глибині живого морального та духовного досвіду.

Г. Сковорода тлумачить розумову діяльність людини принципово нерационалістично. Він скрізь уникає самого терміну «розум», дуже рідко вживає словосполучення «повзучий розум». Натомість часто вживається термін «дух», «душа», «думка» – і вони незмінно пов'язані із серцем, тобто їх зміст є кордоцентричним, що є виявом бароковості мислення. Людина тлумачиться не як думуюча істота чи гносеологічний суб'єкт, а як специфічна духовно-сердечна екзистенційна особистість, онтологічний суб'єкт⁶. Таке бачення природи людини є принципово важливим для нашої теми: якщо осередком людської особистості є серце, то і вразливість, і стійкість є передусім серцевими, а не лише раціональними феноменами. Те, що руйнує і те, що відновлює людину, торкається передусім цього живого центру її буття.

Концепція трьох світів – макрокосму, мікрокосму і символічного світу – дає Г. Сковороді можливість осмислити людину як унікальну точку перетину

⁵ Сковорода Г. С. Твори у двох томах. Т. 2 : Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 2-ге вид., випр. Київ: Обереги, 2005. 480 с.

⁶ Сковорода Г. С. Твори у двох томах. Т. 1 : Поезії. Байки. Трактати. Діалоги. 2-ге вид., випр. Київ: Обереги, 2005. 528 с.

природного і духовного, видимого і невидимого, часткового і загального⁷. У контексті нашої теми це означає, що людська вразливість і людська стійкість не є суто індивідуальними явищами: вони вписані у ширший контекст відносин людини зі світом, з іншими людьми і з тим, що перевищує окремого індивіда. Резиліентна особистість, за логікою скovorодинської антропології, – це не та, що замкнулася у собі і захистилася від світу, а та, що знайшла свій «сродний» шлях у відносинах зі світом, з людьми і з вищим смислом свого існування.

Таким чином, філософська антропологія Г. Сковороди пропонує нам не просто теоретичне підґрунтя, а живу мову для осмислення того, що сучасна психологія описує поняттям резиліентності. Кордоцентрична настанова – ставити серце, а не абстрактний розум, у центр людського буття – виявляється разюче актуальною: якщо людська особистість конституюється через серце як осередок волі, любові і смислу, то і відновлення цієї особистості після катастрофи відбуватиметься передусім на цьому рівні, а не лише на рівні когнітивних стратегій чи поведінкових адаптацій. «Сродна праця» як відповідність між внутрішньою природою людини і формою її присутності у світі є, по суті, тим, що сучасні дослідники називають смисловою укоріненістю – однією з ключових умов збереження психологічної цілісності в умовах хаосу. Людина Сковороди, яка знайшла свій «сродний» шлях, – це людина, що не буде зламана обставинами, бо її ідентичність тримається не на зовнішніх опорах, а на чомусь більш глибокому і стійкому. Саме тут традиція кордоцентризму і сучасна концепція резиліентності перетинаються в одному ключовому твердженні: стійкість людини народжується не з відсутності болю, а з наявності смислу.

Резиліентність, яка в сучасних дослідженнях визначається як здатність особистості до адаптації та відновлення після тяжких випробувань, у філософсько-етичному вимірі постає значно більш складним та багатим феноменом, ніж простий «повернення до норми», а розвиток резиліентності особистості в ситуаціях невизначеності нерозривно пов'язаний із системою її

---

⁷ Сковорода Г. С. Твори у двох томах. Т. 2 : Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 2-ге вид., випр. Київ: Обереги, 2005. 480 с.

ціннісних орієнтацій та здатністю зберігати смисложиттєві горизонти навіть тоді, коли зовнішній світ руйнується⁸. Іншими словами, резилієнтна особистість – це не та, що не відчуває болю, а та, чий біль не руйнує її здатності до моральної дії, до турботи про інших, до участі у спільному житті.

Це спостереження має принципові наслідки для розуміння співвідношення вразливості та резилієнтності. Якщо резилієнтність визначається через збереження здатності до моральної дії, а не через відсутність страждання чи швидкість відновлення «нормального» функціонування, то вразливість виявляється не перешкодою для резилієнтності, а її необхідною передумовою. Саме той, хто відкривається до болю – свого та чужого, – хто не намагається анестезувати свою здатність страждати, зберігає живий контакт з реальністю і з іншими людьми, необхідний для справжньої моральної дії. Людина, яка повністю «захистилася» від вразливості, стає байдужою – а байдужість є найбільшою небезпекою для морального суб'єкта.

Резилієнтність не є вродженою рисою, доступною лише обраним, – вона формується у процесі взаємодії особистості з її соціальним оточенням, через відносини підтримки, довіри та взаємного визнання⁹. Це спостереження має принциповий етичний вимір: відповідальність за підтримку резилієнтності громадян в умовах війни є не лише індивідуальною, а й колективною – суспільство, держава, інститути громадянського суспільства несуть моральний обов'язок створювати умови, за яких люди здатні зберігати свою внутрішню цілісність і продовжувати діяти як моральні суб'єкти. Право до цього часу не зайняло належного місця у свідомості певної частини населення, і тому розбудова правової культури та культури взаємної підтримки є двома сторонами одного процесу.

Резилієнтні люди, як правило, спираються на розгалужену мережу соціальних зв'язків, на почуття причетності до чогось більшого, ніж вони самі, і

---

⁸ Чиханцова О. А. Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 35–40.

⁹ Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія. 2018. Вип. 14. С. 26–64.

на здатність знаходити смисл навіть у найтяжчих ситуаціях¹⁰. У контексті українського досвіду це «щось більше» – Батьківщина, нація, ідея свободи та гідності – набуває особливої сили і конкретності. Людина, яка знає, за що вона бореться і страждає, яка бачить своє особисте страждання як частину більшого смислу, здатна витримати значно більше, ніж та, яку тримає лише інстинкт самозбереження. Саме тому моральна і смислова освіта – формування розуміння того, що і чому відбувається, чому варто захищати свободу і гідність – є не надбудовою над практичними завданнями захисту і відбудови, а їхньою необхідною духовною основою.

В умовах війни резилієнтність особистості включає не лише здатність «вижити», а й здатність зберігати та розвивати свою суб'єктність, свою здатність до самовизначення і морального вибору¹¹. Це спостереження є принципово важливим: воно означає, що резилієнтність є не пасивним пристосуванням до нових обставин, а активною моральною позицією. Резилієнтна людина не просто «переносить» страждання – вона трансформує свій досвід у нову глибину розуміння себе, інших і світу; вона не лише відновлює те, що було, але й творить нове – нові смисли, нові форми відносин, нові практики турботи і відповідальності.

Психологічна резилієнтність особистості в умовах війни безпосередньо пов'язана з її здатністю зберігати внутрішній смисл і не втрачати зв'язку з власними цінностями навіть у ситуації тотальної невизначеності¹². Це спостереження перегукується з глибинними інтуїціями кордоцентричної традиції: справжня сила особистості виходить не зовні, а зсередини – з того «серця», яке залишається вірним собі і своїй любові навіть тоді, коли весь зовнішній світ перевернуто догори дном. Тут доречно знову згадати Г. Сковороду, який ставив

¹⁰ Саутвік С., Чарні Д. Резилієнтність: мистецтво долати найбільші виклики життя. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. 384 с.

¹¹ Жогло О., Руденко І., Жогло В. Резилієнтність особистості в умовах війни: теоретичні засади формування. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2025. № 2 (10). С. 46–58.

¹² Медянова О. В., Дворніченко Л. Л., Любіна Л. А. Психологічна резилієнтність особистості в умовах війни. Перспективи та інновації науки. Серія: Психологія. 2023. № 10(28). С. 601–611.

питання: «Де живе щастя людини?» І давав відповідь, що здавалася б парадоксальною поза контекстом його антропології: «Нема його ніде, але воно скрізь є»¹³. Отже, щастя, а також стійкість та резилієнтність не залежить від зовнішніх обставин остаточним чином, бо коріниться у внутрішньому серцевому стані, у відповідності між людиною і її «сродним» шляхом.

Водночас філософська чесність вимагає застереження: цей скovorодинівський оптимізм щодо можливостей внутрішньої свободи не повинен перетворюватися на ідеологію, що перекладає весь тягар резилієнтності на самого індивіда й знімає відповідальність із суспільства та держави. Ця небезпека є реальною: риторика стійкості, незламності і внутрішньої сили може бути використана для того, щоб виправдати недостатність системної підтримки людей, що зазнали травм – ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, родин загиблих. Навпаки: визнання того, що резилієнтність є соціально зумовленим та соціально підтримуваним феноменом, покладає на суспільство і державу моральний та практичний обов'язок створювати необхідні умови для її формування й підтримки.

Серед ключових компонентів резилієнтності людей, які переживають військову агресію проти України, важливе місце посідають: усвідомлення власних ресурсів, здатність звертатися по допомогу, відчуття приналежності до спільноти, а також збереження орієнтації на майбутнє – здатність уявляти і планувати своє подальше існування навіть в умовах радикальної невизначеності¹⁴. Ці чинники є водночас і психологічними, і соціальними, і моральними: вони передбачають певну якість відносин, певний рівень взаємної довіри та солідарності у суспільстві. Відтак формування резилієнтності є не виключно терапевтичним, а глибоко суспільним завданням.

---

¹³ Сковорода Г. С. Твори у двох томах. Т. 2 : Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 2-ге вид., випр. Київ: Обереги, 2005. 480 с.

¹⁴ Калка Н., Бліхар В., Цивінська М., Кузо Л., Марчук А., Католик Г. Аналіз особливостей та компонентів резилієнтності людей, які переживають військову агресію проти України. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 2022. Vol. 13, Issue 3. P. 320–339.

Особливого осмислення потребує проблема національної резилієнтності – тобто стійкості суспільства і держави як цілого перед обличчям зовнішньої загрози. Національна стійкість країни є не просто арифметичною сумою індивідуальних стійкостей її громадян, а якісно новим явищем, що передбачає наявність спільних цінностей, інституційних механізмів підтримки, розвиненого громадянського суспільства і стратегічного бачення майбутнього¹⁵. Це означає, що національна резилієнтність є і суспільним, і культурним, і, зрештою, моральним феноменом: вона можлива лише там, де більшість громадян розділяє спільні ціннісні орієнтири і готова нести відповідальність за спільне благо.

Ця думка перегукується з тим, що сучасна законодавча й нормативна база в нашій державі визначає громадянина як людину, яка живе в демократичній країні, реалізує та захищає свої конституційні права, бере активну участь у громадському суспільно-політичному житті держави з метою захисту демократичних цінностей і громадянських свобод. Саме такого громадянина – правового суб'єкта, що поєднує свободу з відповідальністю, особисту гідність із солідарністю, – має формувати сучасне українське суспільство. І в цьому контексті резилієнтність є не лише психологічною якістю, а й громадянською чеснотою – здатністю залишатися активним і відповідальним суб'єктом суспільного життя навіть у найважчих обставинах.

Розбудова відкритого суспільства в Україні, що є метою сучасного державотворчого процесу, нерозривно пов'язана з формуванням культури вразливості і резилієнтності – культури, що визнає право кожного на страждання, надає необхідну підтримку і водночас підтримує здатність кожного до активної участі у спільному житті. Суспільство є резилієнтним рівно настільки, наскільки воно здатне підтримувати резилієнтність кожного свого члена, – і навпаки, кожен резилієнтний громадянин зміцнює колективну стійкість нації. Ця взаємозалежність є не лише соціологічним фактом, але й моральним принципом,

---

¹⁵ Пирожков С. І., Божок Є. В., Хамітов Н. В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. Вісник Національної академії наук України. 2021. № 8. С. 74–82.

що має бути покладений в основу державної політики у сфері психологічної і соціальної підтримки громадян в умовах і після закінчення збройного конфлікту.

Звідси випливає центральний філософсько-етичний висновок нашого дослідження. В умовах повномасштабної війни вразливість і резилієнтність є не протилежностями, що виключають одна одну, а взаємодоповнюючими і взаємопороджуючими вимірами людського існування, двома сторонами єдиного морального досвіду. Той, хто визнає свою вразливість, хто не заперечує свій страх і свій біль і не ховається за маскою вдаваної байдужості, але водночас не дозволяє їм паралізувати свою здатність до дії і любові, – той і є воістину резилієнтним у найглибшому і найповнішому значенні цього слова. У сучасних дослідженнях знаходимо численні приклади того, як визнання власної слабкості і звернення по допомогу ставало відправною точкою справжнього відновлення і зростання – на противагу ілюзії невразливості, яка нерідко ламається під першим серйозним ударом¹⁶.

Ця діалектика вразливості й резилієнтності є водночас і найглибшим проявом людської гідності, і практичним підґрунтям розбудови суспільства, здатного вистояти перед обличчям тотальної загрози. Людська гідність не полягає у невразливості – вона полягає у здатності зберігати свою моральну суб'єктність, свою здатність любити, турбуватися і діяти навіть тоді, коли все зовнішнє, що могло б підтримувати цю гідність, зруйновано. Саме таке розуміння гідності відповідає і класичній гуманістичній традиції, й кордоцентричній спадщині вітчизняної філософії, і живому досвіду мільйонів українців, що щоденно підтверджують його своїм прикладом, адже суспільство, яке дбає про серця своїх громадян – про їхню духовну цілісність, смислову укоріненість та здатність до любові, – є суспільством, що дбає про свою власну майбутність.

Таким чином, етика вразливості як онтологічна умова резилієнтності в умовах повномасштабної війни постає як цілісна й внутрішньо несуперечлива

---

¹⁶ Саутвік С., Чарні Д. Резилієнтність: мистецтво долати найбільші виклики життя. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. 384 с.

морально-антропологічна концепція, що охоплює кілька взаємопов'язаних і взаємозумовлених вимірів.

По-перше, вразливість є не слабкістю, що підлягає виправленню, а онтологічною характеристикою людського існування, визнання якої є необхідною передумовою справжньої моральної суб'єктності і справжньої солідарності. Суспільство, що вчиться говорити про свою вразливість, є сильнішим, а не слабшим – бо воно більш правдиве щодо самого себе й більш відкрите до взаємної підтримки.

По-друге, резилієнтність є не відсутністю вразливості й не швидкістю повернення до «нормального» стану, а здатністю зберігати та розвивати внутрішню цілісність, гідність та моральну дієздатність попри і кризь досвід страждання. Вона є моральною позицією, громадянською чеснотою й духовним досягненням, а не лише психологічним механізмом.

По-третє, індивідуальна та національна резилієнтність є нерозривно пов'язаними: суспільство, що не підтримує кожного свого члена у його вразливості, підриває власну колективну стійкість. Формування культури вразливості й резилієнтності є суспільним завданням першорядної важливості, що стосується державної політики, освіти, системи охорони здоров'я та розвитку громадянського суспільства.

По-четверте, кордоцентрична традиція вітчизняної філософії, закладена Г. С. Сковородою, є не архаїчним надбанням минулого, що становить лише культурно-історичний інтерес, а живим духовним ресурсом для осмислення та подолання нинішніх випробувань. Серце, яке лишається вірним собі й своїй любові, яке знайшло свій «сродний» шлях у відносинах зі світом і з людьми, є найміцнішою основою людської незламності.

По-п'яте, правовий прогрес, демократичний розвиток та розбудова відкритого суспільства в Україні, до яких прагне український народ, можуть бути реальністю лише за умови одночасного формування культури визнання вразливості й підтримки резилієнтності – на рівні особистості, громади та нації. Це і є той філософський внесок у справу Перемоги й подальшої відбудови, який

зобов'язана зробити академічна та суспільна думка сьогодні, не відкладаючи на потім.